

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНА І КРАЄЗНАВЧА КОНЦЕПЦІЯ У
РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ ПАМ'ЯТІ
ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРІВ В УКРАЇНІ В СЕЛІ КІНДРАТІВКА
КОСТЯНТИНІВСЬКОГО РАЙОНУ**



*Автор: Лиженко Михайло, учень 10 класу
Кіндратівської спеціалізованої школи I-III ступенів з
поглибленим вивченням інформатики та
програмування Костянтинівського району Донецької
області*

У статті розглядається культурологічне значення Меморіалу пам'яті жертв Голодоморів в Україні в селі Кіндратівка Костянтинівського району Донецької області через призму двох концептів, які можна уявити за допомогою метафор "текст" і "арена". Автор аналізує культурологічну та краєзнавчу концепції Меморіалу і показує місце українського етнічного компонента в архітектурних і дизайнерських рішеннях Меморіалу та його візуальному і смислового наповненні.



Пам'ятник Жертвам Голодоморів в Україні 1932-1933 рр Цвинтар с.Кіндратівка)

У нашому селі Кіндратівка є кілька унікальних пам'ятників, серед яких найбільш визначними можна визнати Пам'ятник жертвам Голодоморів в Україні 1932-1933 років

Підходи до дослідження меморіалів та монументів часто фокусуються на дослідженні меморіалу як:

1) тексту, тобто меморіал прочитується як текст, створений і підтримуваний дієвцями та групами у рамках властивих їм історичного та ідеологічного контекстів, що супроводжуються відповідними дискурсом і наративом;

2) арені, тобто ресурсу, що використовується діячами для політичної боротьби та легітимації за допомогою репрезентації минулого через ландшафт. Відповідно до визначених градацій, в нашій статті ми проаналізуємо розташований в селі Кіндратівка Костянтинівського району Донецької області Меморіальний комплекс пам'яті жертв голодоморів в Україні (далі Меморіал) як складову частину дискурсу Голодомору, який, у свою чергу, став органічною частиною культурологічного й краєзнавчого гранднаративу. Ознайомлення із історією створення загалом та розуміння того, що Меморіал як матеріальний об'єкт став у нинішньому своєму вигляді в селі результатом взаємодії освіти, влади та масових уявлень про голод 1932-1933 рр., прийшло після прочитання книги Г. Касьянова [2]. У цій статті ми розглядаємо меморіал як матеріальне місце пам'яті, що відображає соціальні та колективні інтерпретації минулого. З'явившись як продукти бачення минулого, вони впливають на історичну пам'ять та історичну свідомість відвідувачів та інших людей, які ознайомлюються із інформацією про ці місця пам'яті через

Інтернет, ЗМІ, розмови з іншими людьми. Меморіал включений до краєзнавчо-туристичного маршруту «Кіндратівські краєзнавчі перлини», служить місцем громадських зібрань, тобто виступає важливим засобом передачі певних версій історії, а через них – засобами формування історичної пам'яті та ідентичності місцевого населення. З іншого боку, меморіал становить культурний ландшафт, який виступає непомітним фоном для нашої щоденної життєдіяльності. Тим самим він залучає у свою орбіту навіть людей, які мало цікавляться безпосередньо подіями і особами, яким вони присвячені. Меморіал є одним із найбільш ефективних механізмів акумулювання та трансляції символів, знаків, цінностей. Як підкреслював Б. Андерсон [1], монументи, як і інші артефакти, такі як літературні твори, музейні експозиції та ін. конструюють «уявлені спільноти». Отже, Меморіал в селі Кіндратівка Костянтинівського району Донецької області виступає однією із форм соціального конструювання реальності. Зрозуміло, що тут не йдеться про цілком зумовлене чиєюсь волею впровадження заздалегідь розробленого проекту. Разом із тим, соціальне конструювання передбачає існування у відвідувачів певного бачення, яке вони намагаються реалізувати. Під конструюванням "уявлених спільнот" зазвичай мають на увазі процес творення націй. Адже саме нація була і залишається повноправним і найголовнішим ідентитетом у соціумі [3].

Монументи є важливим символічним місцем для артикуляції національної ідентичності. Можна лише порівняти для місцевих мешканців значення Меморіалу із значенням Меморіалу Аушвіц-Біркенау, меморіалу-музею, для єврейської ідентичності або комплексу будівель площі Тяньаньмень для китайської ідентичності, щоб переконатись у тому, що сільський Меморіал може стати тим ключовим осередком, в якому переплітаються воєдино вже пережите спільнотою із її теперішнім та надіями на майбутнє. Таке відчуття спільного часового континууму минулого та майбутнього, власне кажучи, і є необхідним елементом історичної пам'яті, а з нею – і національної ідентичності.

Однією із найбільш домінантних моделей інтерпретації культурного ландшафту взагалі, і зокрема тих, що стосуються меморіалів і монументів, є модель аналізу культурного ландшафту і його символічних елементів як документу, що пишеться і прочитується соціальними дієвцями і групами відповідно до їхнього власного специфічного ідеологічного і історичного контексту. У спосіб, аналогічний до написання слів на папері, текстуальний підхід до вивчення меморіалів та монументів передбачає розуміння комеморації як процесу проявлення історії через ландшафт. Як зазначав С. Холл «... оскільки ідентичність конструюється у межах, а не поза дискурсом, нам потрібно зрозуміти його у специфічних історичних та інституціональних умовах його створення та у рамках специфічних дискурсивних формацій і практик, а також специфічних декларативних стратегій» [4]. Зважаючи на те, що ідея спорудження в селі Меморіалу та уся діяльність навколо Меморіалу стала частиною панівного останніми часами в місцевому сільському соціумі дискурсу Голодомору, необхідно розглянути цей останній.

За набором базових атрибутів можна порівняти Голодомор із певним різновидом громадянської релігії. Основний дискурс Голодомору сформувався у сільському осередку ще на початку 1990-х років. Завдяки присутності на сторінках шкільних підручників, представленні у медіях і через комеморативні практики, Голодомор став частиною колективної пам'яті сільських жителів. Політичний і публіцистичний лексикон дискурсивних практик Голодомору перейшов не лише у словник влади і риторику історичної політики, а й у мову пересічних мешканців села. У цьому каноні Голодомор постає передусім української трагедією, бо його головним об'єктом було українське селянство як носій традиційного націоналізму. Об'єктом цілеспрямованого і зумисного знищення голодом визнаються саме українці як етнос/нація.

Невід'ємним елементом публічного вшанування пам'яті жертв голоду є або панахида, або хресна хода. Серед найпоширеніших метафор у публічній риториці Голодомору – "Голгофа" і "хресний шлях". Також до "родових ознак"

Голодомору Г. Касьянов [3] додає конфронтаційність, коли будь-які зазіхання на Голодомор сприймаються як замах на святиню, а також наявність у його дискурсі аморфного, але сильного "образу ворога" [5]. Якщо слідом за Г. Касьяновим Голодомор визначити як секуляризовану релігію, то у такому випадку, Меморіал буде центральним храмом цієї релігії. Така метафора видається дуже вдалою у зв'язку із здійсненим англійським автором Камероном Дунканом аналітичним поділом меморіалів на меморіали-храми і меморіали-форуми. Меморіал-храм, за Дунканом, функціонує за певною пояснювальною схемою, що, у принципі, виключає різночитання. Меморіал у такому випадку можна класифікувати як «храм», що покликаний сприяти конструюванню національної ідентичності за допомогою національної історії, що трактується у категоріях об'єктивної правди [6]. Як і справжній храм, Меморіал містить вівтар з Хрестом, у ньому можна поставити свічки, вшановуючи пам'ять померлих родичів та інших жертв Голодомору, а сам Меморіал представляє з себе стилізоване зображення хреста, найважливішого символу християнства.

У підході до вивчення монументу як «арени» увага Камрона-Дункана дослідника звернена до політичної боротьби і дебатів, що часто виникають навколо репрезентації минулого через культурний ландшафт [7]. Боротьба за встановлення своєї версії минулого як легітимної і домінантної визначається політикою пам'яті. У цьому відношенні наш кіндратівський Меморіал постає як місце, в якому дієвці можуть виборюють право вирішувати, що буде згадано і яка версія минулого стане видимою для односельців. Отже, меморіал постає не лише продуктом суспільної влади, а й засобом чи ресурсом для її досягнення. Як підкреслено вище, Голодомор став органічною частиною національного наративу, який у загальних рисах спрямований на побудову української національної ідентичності на основі цінностей українського етносу.

Для з'ясування обставин і мотивів спорудження в селі Меморіалу докладніше розглянемо те, як ця ідея виникла, та хто із дієвців найбільше

долучився до її реалізації. Вперше ідея спорудження Меморіалу була висловлена ще наприкінці 1980-х років, але, зі зрозумілих причин, вона не могла бути реалізована до здобуття Україною незалежності. Додатковим стимулом до відкриття Монументу у Кіндратівці стало спорудження пам'ятників, знаків, хрестів на честь загиблих у роки Голодомору у самому Києві (меморіальний знак на Михайлівській площі) та інших місцях країни, наприклад, пам'ятника-меморіалу на Зажур-горі. Треба відзначити, що звернення громадськості та Голови обласного товариства ім.О.Тихого пана Є.Шаповалова до місцевої влади знайшли у неї певну підтримку, про що свідчить рішення Кіндратівської сільської влади про встановлення на території села Кіндратівка Монументу. Було проведено парламентські слухання щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору, за результатами яких при фінансовій підтримці Голови обласного товариства ім.О.Тихого пана Є.О.Шаповалова на території села Кіндратівка був споруджений відповідний Монумент. Місцем розташування Меморіалу було обрано сільський цвинтар . На доступній відстані від Монументу розташовані найважливіші будівлі села: будівля Кіндратівської сільської ради, Кіндратівська загальноосвітня школа, Кіндратівський заклад дошкільної освіти «Журавлик», Кіндратівський Центр культури та дозвілля. Очевидно, що близькість таких значимих місць була покликана показати непересічну важливість Меморіалу, а також таке розміщення забезпечило зручність у проведенні комемораційних заходів. На сьогодні з упевненістю можна сказати, що Меморіал знайшов своє місце у загальному ландшафті місцевості села Кіндратівка. Про це свідчить, наприклад, той факт, що біля Меморіалу можна часто побачити молодят, котрі, незважаючи на скорботу, яку, у принципі, повинне було б викликати відвідування цього місця, включають його до маршруту своїх весільних кортежів. Причому тінь скорботи на обличчі молодят під час їхньої прогулянки Меморіалом можна побачити дуже рідко. Питання про те, як би вони мали поводитися у такому трагічному місці у найщасливіший день свого життя, залишимо поза рамками цієї статті.

Структурно Меморіал в селі Кіндратівка можна умовно поділити на декілька частин – Свічу пам'яті, Стелу пам'яті, "Чорні дошку». Ми у нашій віртуальній подорожі Меморіалом теж скористаємося таким поділом. Меморіал складає враження щедро насиченого символами місця. Під час відвідування зазначається, що портал до Меморіалу на вході до сільського цвинаря символізує ангелів-охоронців душ померлих у лихоліття Голодомору, Свіча пам'яті є символом незнищенності української пам'яті про пережиту трагедію – Голодомор 1932-1933 років в Україні.

В українській православній традиції є звичай залишати наїдки та напої на кладовищах. Можна побачити, ця поминальна традиція присутня і на Меморіалі, хоча тут немає захоронень жертв Голодомору.

По периметру Меморіалу також розміщені дощечки зі спеціально відібраними цитатами, що належать причетним до організації Голодомору, а також лідерам більшовицької партії різних років. При виході із Меморіалу до сільського цвинтару розташовано дзвін, в який кожен бажаючий може вдарити, складаючи таким чином свою пошану людям, померлим у роки Голодомору. Після проведення кожного тематичного заходу біля Меморіалу пам'ять загиблих у роки Голодомору вшановують хвилиною мовчання. Взагалі Меморіал є місцем, в якому можна повправлятися у вишукуванні прихованих смислів, особливо беручи до уваги українські традиційні вірування і ритуали. Наприклад, хрестики можуть символізувати бджіл, що за деякими українськими віруваннями є посередниками між земним і небесним світом.

Висновок. Із культурологічної точки зору не помилимося, якщо скажемо, що Меморіал у селі Кіндратівка став архітектурним уособленням та символом Голодомору, найзначнішим у своєму роді «місцем пам'яті», покликаним транслювати образ Голодомору серед місцевих мешканців. Які ж цінності він зберігає та захищає? Який цілісний образ світу продукує символіка Меморіалу?

Як ми з'ясували, Меморіал містить чимало архетипових для українців символів, таких як поминальний дзвін, який нагадує про український ритуал голосіння за померлими, традиційні українські візерунки, що наносяться на національний одяг – вишиванки, рілля – символ родючості української землі, кущі калини, які є традиційним українським етнокраєвидом. Насичений Меморіал і релігійними символами, такими як свічка, Хрест, Вівтар пам'яті. Наша точка зору полягає у тому, що всі символи, присутні у Меморіалі, звертаються до української православної традиції та до цінностей українського села, по яких Голодомор завдав непоправного удару. Як і в роки Голодомору, ці цінності нині знову опинилися під загрозою, лише цього разу через інші обставини, передусім через глобалізаційні процеси. Меморіал закликає до протистояння глобалізації і повернення до витоків української традиційної культури та родової моралі. Етноелементи у Меморіалі підкреслюють, що, коли український народ зміг перенести всі випробування своєї драматичної долі, він у змозі протистояти і тій денаціоналізації, яка тепер має місце. Вшанування померлих від голоду біля Меморіалу означає також схиляння перед традиціями українського села. Меморіал закликає до морального оздоровлення, до відновлення, а фактично – до творення національної ідентичності. Засобом для цього є відновлення пам'яті, а отже повернення до справжньої нефальшованої історії. Схоже розуміння пам'яті про Голодомор як втрачене істинне знання, що, повертаючись, зцілює сучасників, передається відвідувачам Меморіалу. Меморіал покликаний забезпечити відчуття сільчанами свого культурного коріння, у цьому ж конкретному випадку – коріння українськості.

Таким чином, на нашу думку, традиційність символічних практик і візуальної культури Голодомору, тільки частково справедлива. Вони цілком відповідають визначенню постмодерних, підвладних процесу "подвійного кодування", тобто, не відмови від традиційного, а довільному змішуванню традиційного та сучасного [7] . Пам'ятники в стилі Хреста та поминальних предметів і їх візуальних репрезентацій підтверджує стихійний, що виник у

народі, характер голодоморних практик, які буквально розуміються як поминання померлих з голоду. Такі ж поминальні функції виконує український вишитий рушник – дуже важливий атрибут, який неодноразово використовуються на різних етапах похоронного обряду, зокрема, їм обв'язуються надмогильні хрести. Такий рушник висить доки не зітліє остаточно. Активно використовуються місцевими селянами й радянські поминальні атрибути такі як вінки.. Це дозволяє відкоригувати характеристику візуальної культури Голодомору як, в першу чергу, забарвленої національними і християнськими мотивами. Вони, принаймні, на повсякденному рівні, не грають головної ролі, а вбудовуються в поминальні практики і відповідні репрезентації.

Література

1. Aldermanan D. and Dwyer O. Memorials and monuments // International Encyclopedia of Human Geography. – P. 51.
2. Касьянов Г. Danse macabre: голод 1932-1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х). – К., 2010. – 271 с.
3. Antonsich M. National identities in the age of globalisation: The case of Western Europe // National Identities. Vol. 11, No. 3, September 2009, 281-299.
4. Hall S. Who Needs “Identity”? // Hall S. du Gay Question’s of Cultural Identity. – London, 1996. – P. 4.
5. Касьянов Г. Danse macabre: голод 1932-1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х). – К., 2015. – 271
6. Cameron F. Duncan, “The Museum, a Temple or the Forum” // Anderson G. Reinventing the museum: historical and contemporary perspectives on the paradigm shift. – Oxford, 2004. – P. 61-74.
7. Aldermanan D. and Dwyer O. Memorials and monuments // International Encyclopedia of Human Geography. – P. 54.
8. Wüstenberg J.-R. Strategic Politics of Memory in Contemporary Germany. Comparing Activism for Holocaust and Expulsion Memorials in Berlin. - P. 7. //

http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/8/4/8/7/pages84877/p84877-1.php. Сайт відвілано 1 листопада 2010 р.

9. Негода О.М. Увічнення пам'яті жертв голоду-геноциду // Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – К., 2003. – С. 829.

10. Постанова Верховної Ради України "Про 70-ті роковини голодомору в Україні" від 28 листопада 2002 року N 258-IV // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=258->